

*С. І. Забродін, викладач,
ДВНЗ «Національний гірничий університет» (м. Дніпропетровськ)*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РОЗМЕЖУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ПОПИТ

У зв'язку з поширенням партійного голосування в українському суспільстві (як на центральному, так і на місцевому рівні) перед дослідниками постає питання, пов'язане з виявленням залежностей між соціальними характеристиками виборців та їхніми партійно-політичними вподобаннями. Відповідь на це питання утруднена тим, що українське суспільство перебуває на початковій фазі партійно-політичного структурування, обумовлене змінами соціально-економічної та партійно-політичної систем, усе ще нерозвиненістю громадянського суспільства (незважаючи на посилення волонтерського руху і громадської активності після подій Революції Гідності 2013–2014 рр.) тощо [6].

Крім того, українське суспільство успадкувало від радянського минулого відносну однорідність соціальної структури, коли більшість соціальних розмежувань були або ослаблені, або взагалі відсутні [11]. Відповідно зникнення класів унаслідок демонтажу соціально-класової структури посткомуністичних суспільств призвело до втрати здатності громадян до самопозиціонування за шкалою «ліві-праві», а існування реальних соціальних розмежувань компенсувалося персоналізацією політики і домінуванням проблемно орієнтованого голосування [12]. Сьогодні в Україні об'єктивно формуються партійно-політичні розмежування, які виражаються у підвищенні партійної ідентифікації виборців, наявності певних взаємозв'язків між політичними уподобаннями виборців та їхніми соціально-демографічними характеристиками (такими, як рівень доходів, освіта, рід занять та ін.) [8; 9].

Зростання значущості соціальних чинників під час голосування виборців за певні політичні партії добре пояснюється теорією раціонального вибору, згідно з якою різне володіння ресурсами, що дозволяють отримувати вигоди від капіталістичного ладу, призводить до формування соціальної бази прихильників капіталізму і тих, хто виступає проти нього. Наприклад, у країнах Східної Європи існує тісний взаємозв'язок між підтримкою індивідами політичного лібералізму і побудовою вільного ринку [4, с. 167–168]. Відповідно політичне змагання в посткомуністичних суспільствах вибудовується вздовж ідеологічних осей, на одному фланзі якої знаходяться проринкові та пролібе-

ральні сили, а на другому – етатистські та авторитарні сили. Отже, ліберальні ідеї користуються переважно підтримкою молодих, освічених професіоналів, а етатистсько орієнтовані партії (переважно лівого спрямування) користуються підтримкою людей старшої вікової групи, неосвічених, переважно робітничих професій. У ході подальшої демократизації посткомуністичних суспільств взаємозв'язок між підтримкою політичного лібералізму і побудовою вільного ринку буде згасати, що врешті-решт призведе до зростання різноманітності соціально-політичних позицій серед населення і відповідної ідеологічної диверсифікації партій [7, р. 20–22].

Крім загальних тенденцій, притаманних демократичному транзиту, в українському суспільстві можна виділити деякі специфічні розмежування. В українському суспільстві все ще спостерігається чітко виражена автономність політичних (партійних) і соціальних розмежувань: основні розмежування Ліпсета-Роккана підміняються бюрократичними «розколами» – між центральною і регіональною (місцевою) бюрократіями, між бюрократією та бізнесом (олігархами) з питань власності. Головною особливістю нових демократій є наявність демократичної «революції», яка задає розмежування, що не притаманні країнам Заходу. Це в першу чергу розмежування «посткомуністи/демократи», «влада/невлада» [3; 10]; «консерватори/ліберали», «центр/периферія», «бюджетники/платники податків», «риночники/етатисти» та ін.

Так, до 2014 р., коли комуністична ідеологія та її носії були оголошені поза законом, розмежування «посткомуністи/демократи» було домінуючим в українському політикумі (під якого припадає на президентські вибори 1999 р.). Це, по суті, розмежування між противниками і прихильниками демократизації. До недавнього часу комуністи зберігали за собою роль структуроутворюючого чинника електорального простору, тобто саме по відношенню до них відбувалося позиціонування всіх інших політичних сил. У контексті передвиборчої конкуренції розмежування «посткомуністи/демократи» варто розглядати як конфлікт між виборцями, які виграли від ліберальних реформ і підтримують ринкові механізми, і виборцями, які незадоволені ліберальними реформами і тому займають антидемократичні й антиринкові позиції [1]. Сьогодні нішу, що займала КПУ, намагаються зайняти опозиційні до чинної влади політичні сили (Опозиційний блок та інші партії, які утворилися із представників колишніх членів Партії регіонів).

У соціально-демографічному контексті найбільш значущим чинником залишається поселенське розмежування – підтримка лівих партій згасає з ростом розміру поселення. При цьому «урбанізований продемократичний» електорат концентрувався на Заході і в Центрі, а «сільський прокомуністичний» – на Сході і Півдні. Подібна географічна варіація на рівні регіонів ви-

являлася проявом розмежування «місто/село» і практично залишалася головним джерелом розколу між демократами (лібералами) і комуністами (етатистами).

Важливим чинником партійного голосування також виступає вікова диференціація: до прокомуністичного (етатистського) електорату переважно належать люди похилого віку, а до продемократичного (ліберального) електорату – молодь. Це пояснюється відмінностями в політичній соціалізації старшого покоління, сформованого за радянські часи, і молоді, яка засвоювала політичні цінності у нових умовах. Суттєві відмінності спостерігаються і на рівні освіти: як правило, особи з вищою освітою голосують за праві партії, а без вищої освіти – за ліві. Значущим залишається і соціально-економічне розмежування: зростання доходів, як правило, корелює з більш низькою участю в голосуванні і зниженням голосування за ліві партії.

Для українського суспільства залишається значущою лінія «чинна влада – невлада (опозиція до влади)», тим самим підтверджується гіпотеза Дж. Сарторі про те, що не «об’єктивний» клас (класові умови) створюють партію, а партія створює «суб’єктивний» клас (класову свідомість) [12, р. 84]. Владні партії в посткомуністичних країнах, по суті, є «всеїдними» партіями – вони діють за логікою «catch-all», орієнтовані на актуалізацію політики «понад розмежування», що дозволяє їм таким чином «склеювати» свій різномірний електорат шляхом маніпулювання громадською думкою і «розмивання» соціального профілю свого виборця [5, с. 43–44]. Тоді як класичні (ідеологічні) партії – комуністи, націоналісти і ліберали – зацікавлені в наголошуванні розмежувань, виділенні особливих електоральних ніш і конструюванні соціально-акцентованого профілю свого виборця. Тому структура ідеологічного поля та структура електорального простору в сучасній Україні продовжує визначатися поляризацією політичних акторів щодо чинної влади, їх здатністю транслювати розмежування в політичний вимір [2, с. 53–54].

Таким чином, характер електорального попиту на соціальні розмежування в українському суспільстві пояснюється, з одного боку, успадкованою від радянського минулого відносно однорідністю соціальної структури і, з другого боку, концепцією раціонального вибору, що розглядає електоральний попит як арену боротьби між різними соціальними силами, які відстоюють протилежні соціально-економічні інтереси і прагнуть реалізувати вигідний для себе політичний сценарій. Також рівень голосування відповідно до розмежування є різним для владних та ідеологічних партій: перші відчувають незначний рівень залежності голосування від соціальних розмежувань, а другі – навпаки, голосування багато в чому обумовлено соціальними розмежуваннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донова Е. В. Социально-политические размежевания и их трансформация в политическую систему стран Центральной и Восточной Европы / Е. В. Донова // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 101–125.
2. Лоусон К. Социально-политические размежевания и консолидация партийных систем / К. Лоусон // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 51–55.
3. Мелешкина Е. Ю. Концепция социально-политических размежеваний: проблема универсальности / Е. Ю. Мелешкина // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 11–29.
4. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский ; пер. с англ. под ред. В. А. Бажанова. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 1999. – 320 с.
5. Рёмелле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе / А. Рёмелле // Полит. наука. – 2004. – № 4. – С. 30–50.
6. Требін М. П. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи / М. П. Требін // Укр. соціум. – 2013. – № 4 (47). – С. 161–174.
7. Kitschelt H. The Formation of Party Systems in East Central Europe / H. Kitschelt // Politics and Society. – 1992. – Vol. 20, № 1. – P. 7–50.
8. Miller A. Emerging Party Systems in Post-Soviet Societies: Fact or Fiction? / A. Miller, G. Erb, W. Reisinger, V. Hesli // The Journal of Politics. – 2000. – Vol. 62, № 2. – P. 455–490.
9. Miller A. The Development of Party Identification in Post-Soviet Societies / A. Miller, T. Klobucar // American Journal of Political Science. – 2000. – Vol. 44, № 4. – P. 667–686.
10. Offe C. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe / C. Offe // Social Research. – 1991. – Vol. 58, № 4. – P. 865–892.
11. Rivera S. Historical Cleavages or Transition Mode: Influences on the Emerging Party Systems in Poland, Hungary and Czechoslovakia / S. Rivera // Party Politics. – 1996. – Vol. 2, № 2. – P. 177–208.
12. Roeder P. Modernization and participation in the Leninist development strategy / P. Roeder // American Political Science Review. – 1989. – Vol. 83, № 3. – P. 859–884.
13. Sartori G. From the Sociology of Politics to Political Sociology / G. Sartori // Politics and the Social Sciences / S. M. Lipset (ed.). – Oxford : Oxford University Press, 1969. – P. 65–100.